

Ett försök att ge dagens syn på whiplashskador

Åke Nygren (red), Stefan Magnusson, Gunnar Grant. **Nackskador efter bilolyckor – whiplash associated disorders**. 180 sidor. Lund: Studentlitteratur, 2000. ISBN 91-44-01211-X.

Recensent: Gunilla Bring, med dr, Belastningsskadecentrum, Arbetslivsinstitutet, Umeå.

Åke Nygren, chef för sektionen för personskadeprevention vid KI, står som redaktör för en nyutkommen bok om nackskador efter bilolyckor (WAD). Den gör anspråk på att sammanfatta dagens syn på whiplashskador och vänder sig till »alla som kommer i kontakt med whiplashskador i sitt arbete, bl a sjukvårdspersonal, jurister, skadehanterare, och inte minst till de personer – och deras anhöriga – som drabbas av utdragna besvär». Det är en ambitiös uppgift redaktören och författarna har tagit på sig. Whiplashskador har tidigare betraktats med viss misstro, då det sällan kan påvisas sk objektiva tecken. Särskilt vid kroniska besvär är det frustrerande för den som skall hantera den skadade att sådana tecken saknas, och många skadade har därför blivit missförstådda.

Ökade kunskaper under 1990-talet

Under 1990-talet har det dock tillkommit väsentlig ny kunskap om denna skada. Man har t ex påvisat blödningar i spinalkanalerna, skador på diskar, nervrötter, spinala ganglier och andra nervstrukturer samt på unkoverttebral- och facettleder i halskotpelaren, som till och med kan vara frakturerade utan att det syns på röntgen. Den hastigt ökande kunskapen om halsryggens patofysiologi med potentiell utveckling av sensitisering i nervsystemet liksom störningar i samspelet muskler–leder–nerver och inte minst koordineringen av detta samspel via bl a muskelspolesystemet har stor betydelse för förståelsen av utvecklingen av kroniska smärttillstånd efter skador i rörelseapparaten. Till detta kommer att man har fått nya diagnostiska verktyg där neuropsykologiska undersökningsmetoder kan vara av vär-

de liksom bedömning av hjärnstammens funktion via ögonrörelsers följsamhet vid test.

Boken infriar inte förväntningarna

Det är alltså med stort intresse man öppnar boken med förväntningar om att dessa nya kunskaper skall presenteras och sättas in i sitt sammanhang beträffande whiplashskador. Det finns otvivelaktigt stor efterfrågan på en bok som påstås »bidra till ökad förståelse för det kroniska smärttillstånd som kan utvecklas efter halsryggsdistorsioner» (Urban Lindgren, sidan 11); i synnerhet som boken påstås ge »en nyanserad och avdramatiserad bild av whiplash och dess följder» (Hans Link, sidan 12). Tyvärr måste man dock konstatera att boken inte infriar dessa förväntningar. Den tar inte upp problemen med utveckling av kroniska smärttillstånd annat än från psykologiskt perspektiv. Precis som Quebec-rapporten, som boken till stor del bygger på, behandlas huvudsakligen det akuta tillståndet, trots att olika studier visar att de flesta som drabbas av en akut nackskada blir helt återställda – oberoende av vad man gör.

Stor plats ägnas åt halsryggens anatomi och normal läkning av mjukdelsskador. Men man saknar en diskussion om vad skador och ogynnsam ärläknning i dessa vävnader kan medföra för kliniska symtom och hur störd funktion till följd av ofysiologisk läkning kan orsaka och underhålla kronisk smärta. Utveckling av myofasciella smärttillstånd med triggerpunktfenomen, refererad smärta och sensitisering av nervsystemet är exempel på välbelagda forskningsrön som kan förklara både den extrema belastningskänsligheten och behandlingsresistensen som patienter med kroniska WAD-tillstånd regelmässigt utvecklar.

Tillför inte något nytt

Anatomikapitlet innehåller förvisso kunskap som är evig, och bilderna är relevanta och illustrativa, men 23 av de 43 referenserna är från före 1980, många handlar om ländryggen, och tre av de fyra färskaste referenserna (från 1991 och 1992) plus 16 av de övriga saknar hänvisning i texten. Sammanfattningen av detta kapitel avslutas med det relevanta påpekandet: »Med tanke på komplexiteten i den övre cervikalryggmärgens struktur och dess talrika förbindelser med det sympatiska nervsystemet

och kranialnerverna finns möjligheter till åtskilliga atypiska symtom i anslutning till skador, i synnerhet på den övre cervikalryggen.» Nästa påstående framstår däremot som både irrelevant och vetenskapligt oggrundat: »Avsaknaden av omfattande patologiska lesioner på nervstrukturer, inklusive sympatiska, vid WAD gör det troligt att de neurologiska symtom som beskrivits i de flesta fall är övergående och kan ha en god läkningspotential.» Någon förklaring till varför symtomen ibland inte är övergående respektive förvärras och mångfaldigas får läsaren således inte, och boken tillför därmed knappast någonting nytt, relevant eller verkligt användbart för »alla dem som kommer i kontakt med whiplashskador».

Spekulativa slutsatser

I kapitlet om läkning av mjukdelsskador dras ett flertal spekulativa slutsatser om läkningstid för olika grader av WAD, trots att vetenskapligt stöd fortfarande saknas. Författaren spekulerar också om risk för ökad stelhet till följd av immobilisering, trots att det saknas vetenskapligt stöd för att det över huvud taget skulle finnas något samband mellan symtom och stelhet i sig. Det är dessutom diskutabelt om bruk av halskrage, som kategoriskt avråds ifrån i boken, alls medför någon immobilisering. Eftersom man i kapitlet inte behandlar några vetenskapliga rön från 1990-talet om smärtfysiologi, nervsystemets reaktion på skada och läkning, samspelet mellan muskler, leder och nervsystem eller positions- och rörelsesinnet, blir slutsatserna även i detta kapitel irrelevanta för den grupp av patienter som utvecklar svår, kronisk invaliditet till följd

av posttraumatisk dysfunktion i dessa system.

Ojämn vetenskaplig kvalitet

Den vetenskapliga kvaliteten är påfallande ojämn. Kapitel 2 är utmärkt och sammanfattar de viktigaste forskningsresultaten från Nygrens egen institution. Där framgår bl a att ett antal yttre faktorer, utan någon koppling till psykosocial situation, försäkringsform, personlighetsdrag, arbetsmarknadsläge, sekundärvinster etc, har statistiskt säkerställd påverkan på risken att utveckla kroniska symtom efter en påkörning bakifrån. Det visas t ex att den skrockpulsens form, bilmodell, årsmodell och förekomst av dragkrok på den påkörda bilen har betydelse för långtidsprognosen. I detta kapitel noteras också att beräkningar av G-krafter, som kan bli flera gånger större på halsryggen än på den påkörda bilen, har mycket begränsat värde vid prognostiseringen av skador och att det finns underlag för antagande att inre organ som hjärnan och andra nervstrukturer kan skadas vid olika rörelser i förhållande till omgivande benstrukturer i en sk tredje kollisionseffekt. Hjärnskakning är exempel på sådan effekt. Kapitelförfattaren avfärdar också spekulationerna om att man utifrån krocktest med frivilliga ska kunna dra slutsatser om en nedre gräns för hastighetsändringar, under vilken kroniska skador inte ska kunna uppkomma.

Boken har flera brister

De övriga kapitlen håller en anmärkningsvärt låg vetenskaplig standard. Praktiskt taget samtliga är behäftade med referensfel (referenser i listan som inte finns i texten, fel förstanamn, felstavningar, fel referensnummer i texten, avsaknad av uppgift om publikation, centrala referenser som saknas). Språket är bitvis oklart, och brist på definitioner av viktiga begrepp är vanlig. En del definitioner är uppenbart felaktiga, och i vissa kapitel (framför allt kapitlen 1 och 5) är begreppsförvirringen påfallande.

Ett kapitel ägnas åt kognitiv behandling, men varken sjukgymnastens, smärtläkarens eller rehabiliteringsläkarens roll i diagnostik och behandling ges något utrymme. Diagnoskapitlet är ytligt presenterat. Så t ex anges »fysikalisk undersökning» som en undersökning som enbart handlar om huruvida röntgenundersökning är motiverad i akutskedet eller inte, och hur otillförlit-

ligt det är att mäta rörelseomfång – även med olika apparater. Den intressanta forskningen om störningar i hjärnstamsfunktionen som orsak till många subjektiva symtom avfärdas utan sakliga argument, och ett flertal viktiga referenser på området saknas. Vårdprogram som tagits fram, bl a i Socialstyrelsens regi, finns inte nämnda.

Sammanfattningsvis ger boken värdefull ny kunskap om tekniska förhållanden vid uppkomst av whiplashskador, men den medicinska presentationen präglas av gammal kunskap och har inte infriat förväntningarna att innefatta nya vetenskapliga rön till hjälp för dem som kommer i kontakt med problemet svåra kroniska besvär efter en till synes lindrig nackskada. •

Imponerande om miljörelaterade sjukdomar hos barn

Ruth A Etzel, ed. **Handbook of pediatric environmental health**. 355 sidor. Elk Grove Village: American Academy of Pediatrics, 1999. ISBN 1-58110-029-9.

Recensent: Ragnar Rylander, professor, avelningen för miljömedicin, Göteborgs universitet.

Insikten om miljöns betydelse för uppkomsten av sjukdomar hos människan ökar – för någon tid sedan presenterades en epidemiologisk undersökning som knöt miljöexponering till mer än 60 procent av alla cancerfall. I Sverige finns flera moderna läroböcker i miljömedicin – en som ligger på nätet, fritt tillgänglig för alla och med kontinuerlig uppdatering (www.miljomedicin.gu.se) samt en som nyligen utgivits av Studentlitteratur i Lund (Edling et al »Miljömedicin»). Utomlands finns flera standardverk såväl i England som i USA.

Bred och praktisk information

Till gruppen av moderna verk om miljö och sjukdom sällar sig nu en bok från American Academy of Pediatrics

med titeln »Handbook of pediatric environmental health». Boken är avsedd för pediatriker och andra yrkeskategorier som har ansvar för barnens hälsa och syftar till att informera om och ge underlag för att begränsa exponeringen för miljörisker i barn- och ungdomsåren. Bokens innehåll är praktiskt orienterat och är upplagt för att vara ett underlag för dem som skall ge information om miljörisker till patienter och i andra sammanhang, t ex i föräldraföreningen.

Efter en inledning om metodologi – varför barn är riskindivider, hur man tar en miljöanamnes och hur man går igenom exponeringen i ett hem – kommer agensinriktade kapitel som behandlar bl a asbest, astmautlösande ämnen, kolmonoxid, dietfrågor, miljötabaksrök, livsmedelsföroreningar, inomhusföroreningar, bly, kvicksilver, biologiska bekämpningsmedel och joniserande strålning. Risker i speciella miljöer belyses – daghem, skolor och avfallstippar i grannskapet. Några viktiga sjukdomskomplex behandlas: cancer, multipel kemisk sensitivitet samt slutligen hur man kommunicerar risk.

Varje kapitel ger beskrivningar av agens som medför sjukdomsrisk, en översikt av den vetenskapliga litteraturen samt av en sektion »Frågor som ofta ställs» med svar till dessa i en klar, didaktisk form. Därtill kommer anvisningar om ansvariga myndigheter och organisationer (av mindre intresse för en svensk publik) samt fylliga, vetenskapliga referenser.

Imponerande kunskapsstoff

Även om det i ett verk av detta slag då och då förekommer schablonisering och påståenden som är smått föråldrade är innehållet i stort mycket imponerande. Viss repetition av kunskapsstoffet förekommer, och ibland har redaktörerna inte haft tillräckligt skarpa saxar – det är t ex osäkert vilken nytta pediatriker har av att veta hur man behandlar strålskador. Fyllig information finns om riskerna vid rökning både för ungdomar som röker och för dem som utsätts för miljötabaksrök följt av förslag till åtgärdsprogram.

Boken representerar en imponerande kunskapsbas, men man frågar sig hur de som i dag får de olika frågor som exemplifieras i boken kan svara med korrekt information. Detta är en bok som starkt rekommenderas till såväl bokens huvudsakliga målgrupp som till andra med intresse av miljörelaterade sjukdomar bland barn. •